

УДК 82-941.КРИП'ЯКЕВИЧ(477.8)“1941/1944”

*Інна ЗАБОЛОТНА***РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ
ЗА СПОГАДАМИ І. П. КРИП'ЯКЕВИЧА**

Стенограма спогадів Івана Крип'якевича про окупаційний режим в Україні зберігається в Центральному державному архіві громадських об'єднань України в фонді Комісії з питань історії Великої вітчизняної війни при Академії наук УРСР (Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 73). Запис спогадів зроблений 16–19 вересня 1944 р. Документ складається з 14 аркушів правленого машинопису. Структура його така: коротка автобіографія (вступ) і три розділи ставлення німців до українського народу; діяльність Українського Центрального Комітету; українська наука в 1941–1944 рр.

Подані матеріали є важливим джерелом для дослідження багатьох проблем, що стосуються періоду окупації Галичини.

У I розділі документа увага зосереджена на питанні відновлення Української держави та на спробах західноукраїнської інтелігенції використати ситуацію, що склалася, для досягнення цієї мети, а також дається аналіз національно-культурного життя Галичини під час війни.

Спогади подають інформацію про діяльність Українського видавництва. I. Крип'якевич зупиняється на висвітленні позиції Гітлера щодо українського питання, виділяє характерні для тогочасної інтелігенції погляди про два вектори німецької окупаційної політики (позиція Вехтера й Еріха Коха). Спогади свідчать про глибоке розчарування автора, як і значної частини галицької інтелігенції, умовами розвитку держави й науки за часів німецької окупації. I. Крип'якевич звертає увагу на використання німцями міжнаціональних суперечностей українців і поляків для зміцнення своєї влади на окупованих територіях і подає цікаві характеристики представників німецької адміністрації (Ганс Кох, Вехтер).

У другому розділі висвітлено головні напрямки діяльності Українського Центрального Комітету (УЦК), його культурно-освітню роботу, структуру та функції. УЦК як громадська організація українців відіграв помітну роль у житті суспільства за часів німецької окупації. Спогади не обминули увагою і питання економічного життя краю. Тут представлено також цінні політичні й психологічні портрети українських громадських діячів: Володимира Кубійовича та Костя Левицького. Найбільшу увагу Крип'якевич приділяє висвітленню постаті голови УЦК В. Кубійовича. У спогадах простежується притаманна більшості сучасників автора думка про великий вплив мельниківців на УЦК. Варто, однак, зауважити, що сам В. Кубійович вважав, що УЦК дістав не зовсім заслужену “мельниківську” марку¹. В документі містяться дані про історію та мету створення дивізії СС “Галичина”,

¹ Кубійович В. Мені 85. – Париж; Мюнхен, 1985. – С. 95.

розкриваються суперечності між членами УЦК з цього приводу. У підсумках І. Крип'якевич зазначає як позитивні, так і негативні моменти в діяльності УЦК.

У III розділі йдеться про заборону німецькою владою української науки й культури, висвітлюється політика УЦК щодо захисту національних інтересів в освітній та духовній сферах. Автор детально описує діяльність Українського видавництва, згадує про свою роботу в ньому, зупиняється на різних, у т.ч. й неофіційних, способах одержання дозволу на друкування літератури.

Текст документа подається максимально наближеним до оригіналу, зі збереженням тогочасної орфографії та пунктуації.

Вступ радянського війська 17 вересня 1939 р. у східні області Польщі – Західну Україну й Західну Білорусь – реалізував таємний протокол пакту Молотова-Ріббентропа. Після приєднання Західної України до УРСР тут почалися кардинальні перетворення за радянським зразком. Кадри, що прибули зі східних областей, не враховували особливостей економічного та духовного життя краю, допустили низку помилок, зокрема щодо тотальної націоналізації та колективізації.

Перестали діяти всі колишні українські політичні партії, громадські, торговельні, промислові, культурні, наукові товариства та установи. Ліквідація старої системи управління супроводжувалася політичними репресіями. Припинили діяльність читальні та бібліотеки товариства “Просвіта”. Почалися політичні процеси, найбільшим з яких був “Процес-59” над членами ОУН, що відбувся в січні 1941 р. Внаслідок цього процесу 42 особи було засуджено до розстрілу. За 1939–1940 рр. репресовано, здебільшого депортовано, майже 10% населення Західної України. На листопад 1940 р. з цих районів виселили, за неповними даними, 1 173 170 осіб.² “Українізація” забезпечувалася переважно вихідцями зі Східної України. Хоча в економічному, політичному й культурному житті Західної України відбувалися деякі позитивні процеси, в цілому вони значною мірою зводилися нанівець режимом сталінщини.

Відступ радянських військ супроводжувався масовими репресіями й руйнуваннями. У місцевих тюрмах масово знищували політв'язнів. Лише у Львові було знайдено тіла від 3-х до 4-х тис. в'язнів (за іншими джерелами, до 10 тис. людей)³.

У деякої частини західноукраїнського населення німецька присутність асоціювалася з м'якшим і демократичнішим режимом Австро-Угорщини і в порівнянні з жорсткішими польським і радянським режимами. Крім того, німців вважали нацією великих поетів, філософів, сподіваючись, що вони несуть новий стабільний європейський порядок, за якого знайдеться місце й незалежній українській державі.

Німецька пропаганда обіцяла місцевому населенню визволення від більшовиків, свободу релігії, не окреслюючи політичного майбутнього України. У своїх спогадах І. Крип'якевич намагається пояснити причини появи ілюзій щодо української державності під німецькою зверхністю в частини національної інтелігенції. Зокрема, він зазначає, що вже в 1939 р. німці зацікавилися “українською справою” і прагнули об'єднати у своїх цілях українців, що опинилися під їхньою окупацією в Кракові, на Лемківщині й Холмщині, надаючи їм певні пільги в управлінні та

² *Король В.* Історія України. – К. 1999. – С. 262.

³ *Грицак Я.* Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. – К., 2000. – С. 220.

культурному житті⁴. Навіть був проєкт створення в Кракові наукового українського інституту. “Коли Кубійович розпочинав свою діяльність в Кракові, – згадував І. Крип’якевич, – тоді німці дуже щедро давали всякі обіцянки українській інтелігенції, всякі посади і т.п. Він наївно надіявся, що німці збудують самостійну українську державу”⁵. Частині наукової інтелігенції здалося, що з’явилася багатообіцяюча перспектива реалізувати свої творчі й наукові плани, для чого вона не бачила умов за радянських часів. Давалася взнаки відразу до сталінського тоталітаризму.

У німецького керівництва не було чіткого плану щодо політичного статусу східної території. У липні 1940 р. Гітлер заявляв, що планує в західних районах території СРСР створити три держави: Україну, Білорусь і Федерацію балтійських республік, що мали перебувати під протекторатом Німеччини й виконувати функцію буферних держав для третього рейху. За оцінкою Олександра Даліна, дослідника німецької східної політики, Гітлер мав на меті створення “контрольованих Німеччиною і позбавлених значення адміністративних одиниць”⁶. Але за декілька тижнів перед нападом на СРСР фюрер змінив свої погляди й говорив лише про доцільність економічної експлуатації Європи. На думку Гітлера, у зв’язку з блискучими перемогами німців на східному фронті відпала необхідність політики компромісів. Разом з тим нові плани фюрера не ліквідували різних підходів серед представників німецької верхівки щодо способу управління завойованими територіями. Так, міністр окупованих східних територій Альфред Розенберг, провідний нацистський ідеолог, висловлювався за розчленування багатонаціонального Радянського Союзу, і надання власної держави українцям під опікою Німеччини з метою використання їхньої підтримки в боротьбі з Росією.

На думку львівського історика Я. Грицака, і Гітлер, і Розенберг мали одну мету, проте “план Розенберга був лишень гнучкішим і прагматичнішим: певними поступками і вмілим маневруванням він хотів досягнути того, що в іншому випадку вимагало б зусиль сотень батальйонів”⁷.

Пересічні галичани, а також частина інтелігенції не знали цих деталей великої політики й вірили німецькій пропаганді. “Коли почалася війна з Союзом Радянських Республік в 1941 р., як мене тоді повідомили, – згадував І. Крип’якевич, – на протязі двох або трьох тижнів німецька преса була повна статей про Україну. Ці статті були в тому напрямі, що німці допоможуть будувати українську державу... Вермахт дозволив пропаганду бандерівцям, які в перший день приїзду до Львова розліпили плакати з гаслами “Україна для українців”⁸.

Після нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз у червні 1941 р. Україна стала одним з перших об’єктів агресії. Львів був окупований німцями 30 червня 1941 р. Тоді ж увечері у Львові Українські національні збори з ініціативи ОУН-б проголосили відновлення Української самостійної держави.

⁴ Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 73. – Арк. 1 (стенограма запису спогадів д-ра історичних наук, зав. відділу Інституту історії України АН УРСР у м. Львові, проф. Крип’якевича Івана Петровича).

⁵ Там само. – Арк. 9.

⁶ *Dallin A. German Rull in Russia 1941–1945. A Study of Occupation Policies.* – London, 1957. – Р. 49–50.

⁷ *Грицак Я.* Вказ. праця. – С. 223.

⁸ ЦДАГО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 73. – Арк. 2.

І. Крип'якевичеві було запропоновано відати справами народної освіти у складі українського державного правління, але він відмовився⁹.

У серпні 1941 р., повністю нехтуючи національними прагненнями українців, Гітлер наказав розбити Україну на окремі адміністративні одиниці. На правах окремого дистрикту під назвою “Галичина” західноукраїнські землі були включені до складу генерал-губернаторства Польщі з центром у Кракові. Німецька влада поводи́ла себе тут не так жорстоко, як у східних регіонах. Діяла широка система української початкової, середньої та професійної освіти, була надана можливість проводити культурні заходи та організовувати кооперативи з певними обмеженнями, в місцевому управлінні українцям надавалася перевага над поляками. “Чи це було зроблене для пропаганди, чи дійсно були у німців якісь інші наміри з початку – не знати, а в кожному разі українська націоналістична інтелігенція давала себе зловити на ці німецькі обітниці самостійності”¹⁰, – свідчив І. Крип'якевич, аналізуючи початкову політику німецької влади щодо українців на окупованих територіях.

Ознайомившись із працями відомих нацистських теоретиків, І. Крип'якевич зауважував, що “в німецькій літературі є кілька визначних теоретичних робіт, дуже прихильних до українців”¹¹.

Спираючись на німецьку антропологічну доктрину, вчений наводить аргументи на користь можливого відновлення української держави¹². Здобути “самостійне місце в новій Європі” Україні, на думку вченого, допоможе той факт, що німці не здатні забезпечити власним адміністративним апаратом обширні окуповані землі, а будуть змушені передати владу місцевому населенню, що спричинить фактичну незалежність від німецької влади¹³. Ці й інші міркування, викладені в листуванні з О. Оглоблиним, дозволяли І. Крип'якевичеві “...мати надію, що укр[аїнська] держава буде”¹⁴.

Але на практиці все виявилось значно складнішим. Розенберг посідав далеко не провідне становище в фашистській ієрархії, і тому його плани залишилися нереалізованими. Ситуація стала ще менш обнадійливою після того, як Рейхскомісаріат “Україна” очолив відомий своєю жорстокістю Ерїх Кох, для котрого Україна означала лише “географічне поняття”.

І. Крип'якевич згадує, що через два-три тижні після початку війни з преси зникло слово “Україна” і всі статті про неї. Це було зроблено на вимогу Гітлера, який не визнавав української нації, а лише народ (“фольк”)¹⁵. Невизначно окреслювалося майбутнє: “Ще до перспектив на майбутнє – нічого певного не знаємо.

⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 1 (склад українського державного правління).

¹⁰ ЦДАГО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 73. – Арк. 2.

¹¹ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941–43 років // Український історик (далі – УІ). – 1990. – Ч. 1–4. – С. 173.

¹² Там само.

¹³ Там само. – С. 174.

¹⁴ Там само.

¹⁵ ЦДАГО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 73. – Арк. 2.

Сидимо як в мішку зав'язані. Всі очі звернені на офензиву”¹⁶. Німці відкрито почали проводити антиукраїнську політику: тепер уже поляки контролювали всі державні установи, торгівлю, не визнавався український характер Галичини, не дозволяли діяльність українських вищих учбових закладів і наукових установ. “Не так склалося, як гадалося! – розчаровується вчений. – Розмахувалися ми до широкого лету, тай покищо осіли на міліні”¹⁷.

Життя і діяльність одного з найвидатніших учнів і М. С. Грушевського – І. Крип'якевича – було тісно пов'язане з Науковим товариством ім. Шевченка.

Складні часи переживало Товариство в передвоєнні й повоєнні роки. Після візиту до Львова в листопаді 1939 р. делегації на чолі з віце-президентом Академії Наук УРСР Палладіним був розроблений план підпорядкування західноукраїнських наукових установ структурам Академії Наук УРСР. 14 січня 1940 р. надзвичайні збори НТШ змушені були ухвалити розпуск Товариства, наукові заклади якого перетворилися на філії науково-дослідних інститутів АН УРСР. У 1939 р. навіть не вийшов уже майже готовий 156 том Записок НТШ. Його матеріали було знайдено в домашньому архіві Крип'якевича й частина з них надрукована в 90-х роках¹⁸.

Доля дійсних членів НТШ склалася по-різному. Дехто емігрував на Захід в німецьку зону окупації (І. Раковський); ймовірно, були знищені органами НКВС Роман Зубик, Кирило Студинський, син Івана Франка Петро, дехто залишився працювати в інститутах Львівського філіалу АН України. І. Крип'якевич у 1940 р. був призначений завідувачем відділу Інституту історії України АН УРСР у Львові. Та, як писав згодом проф. В. Кубійович, хоча “майже всі дійсні члени НТШ працювали як професори львівських високих шкіл і в Філіялі Академії, але вільної науки не було”¹⁹. Є свідчення про те, що перед відступом “більшовики... хотіли вивезти д-ра М. Паньчишина, проф. І. Крип'якевича та ще декого, але ті переховалися”²⁰.

Під час німецької окупації відновлення діяльності НТШ не було дозволене. Німці не повернули майно Товариства, націоналізоване радянською владою. Навіть невелика поступка з боку окупаційної влади щодо заснування Наукового інституту ім. Шевченка, що в деякій мірі замінював би НТШ, не була реалізована, незважаючи на те, що 15 жовтня 1942 р. був виданий закон про його створення. Крім того, як згадував В. Кубійович, про заснування Наукового інституту ім. Шевченка була домовленість з генерал-губернатором Франком ще до війни. Для нього був виділений бюджет і будинок у Кракові, а після приєднання Галичини до Генерал-губернаторства Польщі осередок інституту мав бути у Львові²¹. За планом В. Кубійовича, цей інститут “мав бути науково-дослідною установою для

¹⁶ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року // УІ. – 1997. – Ч. 1–1. – С. 185.

¹⁷ *Його жс.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941–43 років. – С. 176.

¹⁸ *Антонович О.* Про 156-й том Записок Наукового Товариства імені Шевченка, який не вийшов друком у 1939 р. // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – 1991. – Т. 222. – С. 428.

¹⁹ *Кубійович В.* Наукове Товариство ім. Шевченка у 1939–1952 рр. // УІ. – 1973. – Ч. 1–2. – С. 11.

²⁰ *Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали.* – К., 1995. – Т. 1: (1939–1953). – С. 115.

²¹ *Див.: Кубійович В.* Наукове Товариство ім. Шевченка у 1939–1952 рр. – С. 11.

наукового досліді всіх ділянок українознавства. Мав він складатися з 16 кафедр і 2 самостійних доцентур”²².

Під час війни частина комісії НТШ продовжувала діяти таємно: “Ми тут не маємо покищо легальної організації, – НТШевч[енка] хоч і працює, то ще чекає на оформлення і новий статут”, – пише в листі до О. Оглоблина І. Крип’якевич у червні 1942 р.²³ Надії на легалізацію Товариства не виправдалися. Серед діючих секцій найплідніше працювала історико-філософська. Вона складалася з двох підсекцій: історичної, очолюваної І. Крип’якевичем, і археологічної, якою керував Я. Пастернак²⁴. Історична секція на чолі з І. Крип’якевичем діяла під назвою “Кружок істориків при Спілці Українських Наукових Робітників при УЦК”²⁵. У роботі секції брали участь М. Кордуба, Б. Барвінський, О. Терлецький, О. Оглоблин, Ф. Срібний, Я. Думка, І. Карпинець, І. Витанович, Н. Полонська-Василенко, Р. Лукань, С. Білецький, О. Пріцак, О. Домбровський, В. Мацяк та інші²⁶. На основі “Доповіді Кружка істориків”, опублікованої в “Сьогочасному й минулому”, можна скласти уявлення про тематику представлених на обговорення наукових робіт за 1943–1944 рр., зокрема таких, як “Руська Рада в 1848 р.” Р. Терлецького (квітень чи травень р.), “Київ і Західня Європа в X–XI столітті” Н. Полонської-Василенко (4 травня 1943 р.), про роботу істориків у Києві О. Оглоблина (13 листопада 1943 р.), про українське населення Холмщини і Підляшшя від княжої доби до наших часів (21 червня 1943 р.) та про роботу львівських істориків І. Крип’якевича²⁷. Засідання відбувалися в канцелярії НТШ по вулиці Чарнецького, 26/1²⁸. Робота часто проводилась у вигляді зборів, де зачитувалися реферати, готувалися наукові праці, які передавалися до Українського видавництва, де можна було випускати українську наукову літературу. Через невдачу з відношенням НТШ та із заснуванням Інституту ім. Шевченка багато львівських науковців, в т.ч. й І. Крип’якевич, працювали в Українському Видавництві. Іван Петрович увійшов до складу його редакційної колегії на запрошення І. Кубійовича, котрий зазначав, що ця пропозиція пояснювалася його політикою у Видавництві: “зберігати українські інтелектуальні сили”²⁹. Сам І. Крип’якевич пише про цей період: “На хліб заробляю як редактор наукових видань в Українському видавництві”³⁰.

Українське видавництво спочатку діяло в Кракові, монопольно випускаючи українську друковану продукцію, зокрема шкільні підручники, тижневик “Краківські вісті” тощо. За свідченням Костя Паньківського, Українське видавництво

²² Пеленський Є. Українська наука в Польщі за час війни (1940–1944) // Сьогочасне й минуле. – 1948. – Ч. 1. – С. 43.

²³ Винар Л. Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С. 185.

²⁴ Пастернак Я. Наукове Товариство ім. Шевченка в час другої світової війни. Історична Секція НТШ в час другої світової війни // Сьогочасне й минуле. – 1948. – Ч. 1. – С. 39.

²⁵ Пастернак Я. Наукове Товариство ім. Шевченка в час другої світової війни. Історична Секція НТШ в час другої світової війни // Сьогочасне й минуле. – 1948. – Ч. 1. – С. 39.

²⁶ Мацяк В. Доповіді Кружка істориків // Там само. – С. 40.

²⁷ Мацяк В. Вказ. пр. – С. 40.

²⁸ Там само.

²⁹ Кубійович В. Мені 85. – С. 157.

³⁰ Винар Л. Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С. 178.

формально не підлягало УЦК, а було самостійною комерційною спілкою, але в дійсності воно було прибудівкою УЦК³¹.

Пізніше Українське видавництво поширювало свою діяльність на Галичину, одержало дві друкарні й видавало новий журнал “Наші дні”. У той же час “Львівські вісті” були офіційним друкованим органом німецького керівництва. Видавництво мало два центри: Краків і Львів, – почало свою діяльність у листопаді 1941 р. під назвою “Українське Видавництво. Краків–Львів”³².

В окупованому німцями Львові не було свободи преси. Видавництво перебувало під пильним наглядом німецької цензури та Надзірної ради, яку очолював В. Кубійович. Німецькими спостерігачами від головного відділу пропаганди були д-р Людеман і Т. Строцік. І. Крип’якевич, характеризуючи діяльність Українського видавництва, згадував: “Дозволили друкувати красне письменство. Не дозволили зовсім історії і політичних питань. Не дозволили суто наукових видань. Доручали друкувати різні пропагандистські видання, яких тексти не раз присилали перекладені”³³. В. Кубійович визнавав: “На превеликий жаль, німці не дозволяли видавати наукові праці; не мав змоги друкувати їх і Крип’якевич”³⁴. Доводилося працювати на майбутнє.

І. Крип’якевич свою роботу у видавництві описував так: “Як редактор я оформлював наукові видання, а саме збірники: Франківський, археологічний, природознавчий, лісознавчий, лікарський, математичний, літопис Національного музею, але німецька цензура ні одного не допустила до друку; також виконував я поточні редакторські роботи: рецензії, консультації, коректи”³⁵.

Продуктивність праці видавництва, крім цензури окупаційної влади, обмежувалася нестачею паперу. Але праця видавництва заохочувалася великим попитом з боку українського населення³⁶. Фінансові проблеми вирішувалися за рахунок дозволеного німецькою окупаційною владою видання шкільних підручників, що було досить прибутковою справою. Саме в цей час, в липні 1941 р., І. Крип’якевич видає популярну “Історію України”³⁷.

На виданнях 1941 р. позначилося втручання цензури, що відзначав сам автор у серпні 1944 р.³⁸. Факт підтвердження І. Крип’якевичем наявності приписок у виданні “Історії України” 1941 р. наводив також декан історичного факультету в 1946 р. В. Горбатюк на засіданні кафедр історичного факультету Львівського університету ім. І. Франка³⁹. Про жорсткість німецької цензури згадував не тільки І. Крип’якевич⁴⁰, а й інші співробітники Українського видавництва, зокрема Юрій Шевельов, який писав: “Книжкові видання сильно терпіли від німецької цензури,

³¹ *Паньківський К.* Роки німецької окупації (1941–1944). – Нью-Йорк; Торонто, 1965. – С. 116.

³² Там само. – С. 118.

³³ ЦДАГО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 73. – Арк. 14.

³⁴ *Кубійович В.* Мені 85. – С. 157.

³⁵ Архів Президії Академії Наук України. – Ф. 251. – Спр.: “Личное дело академика АН УССР Крипякевича Ивана Петровича”. – Арк. 30.

³⁶ *Паньківський К.* Вказ. пр. – С. 347.

³⁷ *Крип’якевич І.* Історія України. – Львів, 1941. – С. 69.

³⁸ Архів Президії Академії наук України. – Ф. 251. – Спр.: “Личное дело академика АН УССР Крипякевича Ивана Петровича”. – Арк. 47.

³⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 568. – Арк. 19.

⁴⁰ ЦДАГО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 73. – Арк. 14.

яка не пощадила навіть Шевченкового “Кобзаря”, де зник “мудрий німець”, що “картопельку садив” на Запорозькій Січі...”⁴¹.

Навіть за важких умов окупації І. Крип’якевич продовжує займатися видавничою та науковою роботою. Згадуючи ці роки, він писав: “Поza основною роботою я продовжував наукові праці, розпочаті в Інституті історії України АН та збирав матеріали до нових тем: Галицьке-Волинське князівство XIII–XIV ст., історія Холмщини; західні кордони України, історичний атлас України, листи й універсали Богдана Хмельницького”⁴².

Учений прагне об’єднати зусилля історичної науки Східної та Західної України, цікавиться політичним і культурним життям окупованих східних територій, організовує обмін науковою інформацією, налагоджує особисті зв’язки між науковцями⁴³. Історик навіть розробляє всеукраїнський план майбутніх історичних робіт “для Києва, національних осередків, Львова, еміграції”⁴⁴. Такий план передбачав “перелік проблем, що повинні бути оброблені у найближчих роках, і так само план видавництва джерел”⁴⁵. Проект свого плану він надсилав до Києва, а також українським ученим в еміграцію (до Праги й Берліна)⁴⁶. Разом зі своїм учнем Омеляном Прицаком учений впорядковує бібліографічні картки з історії України й готує підручник з бібліографії історії України⁴⁷, роботу над яким розпочато наприкінці 30-х років на семінарі а історії України при НТШ⁴⁸. У його планах головне місце продовжує займати козаччина. Історик склав реєстр листів Б. Хмельницького, сподіваючись пізніше опублікувати повне видання його листування⁴⁹. У листі від 22 березня 1942 р. він ділиться планами з О. Оглоблиним про підготовку видання реєстру універсалів Богдана Хмельницького. Він також розмірковує про доцільність видання реєстру всіх опублікованих документів гетьманів від Хмельницького до Розумовського⁵⁰.

У роки війни І. Крип’якевич перевидав дві популярні “Історії України” (1941 і 1942 рр.), а також готував систематичну працю з історії України: “...взявся за ширшу історію України. Для широких кол інтелігенції, в якій бажаю зайнятися головними проблемами нашого минулого”⁵¹. Загальну характеристику цієї праці він дає в 1943 р. в листі до О. Оглоблина: “Це не буде університетський підручник, з подрібним оглядом подій, а радше провідник для інтелігента, що хоче пізнати

⁴¹ Шевельов Ю. (*Шерех Юрій*). Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади. – Харків; Нью-Йорк, 2001. – Т. 1 : В Україні. – С. 369.

⁴² Архів Президії Академії наук України. – Ф. 25 і. – Спр.: “Личное дело академика АН УССР Крипякевича Ивана Петровича”. – Арк. 30.

⁴³ Див.: *Винар Л.* Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С. 182; *Оглоблин О.* Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк; К.; Торонто, 1995. – С. 304, 306.

⁴⁴ *Винар Л.* Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1941–43 років. – С. 175.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ *Його ж.* Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С. 184.

⁴⁷ Там само. – С. 178, 181.

⁴⁸ *Домбровський О.* Семінар історії України при НТШ у тридцятих роках // VI. – 1973. – Ч. 1–2. – С. 128.

⁴⁹ *Винар Л.* Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С. 178.

⁵⁰ Там само. – С. 180.

⁵¹ *Винар Л.* Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1941–43 років. – С. 175.

головні лінії нашого історичного шляху. Найбільше звертаю увагу на державу і організацію громадянства, коло цього основного хребта групує економічні, соціальні, культурні події”⁵². В. Кубійович згадує невдалу спробу еміграції І. Крип’якевича наприкінці війни. План виїзду за кордон не був здійснений, оскільки “радянські війська просувалися на захід так швидко, що відтяли від Крип’якевича його дружину... Щоб з нею не розлучатися, Іван Петрович залишився у Львові”⁵³. Рукопис “Історії України” вчений передав Володимирі Кубійовичу та Миколі Шлемкевичу з таким зауваженням: “Це моя найкраща праця – синтеза історії України. Видайте її”⁵⁴. Книга була видана в еміграції 1949 р. як другий том “Бібліотеки українознавства” під псевдонімом Іван Холмський. Пізніше вона неодноразово видавалася в еміграції, а 1990 р. нарешті вийшла в Україні у видавництві “Світ”. Про плідну роботу науковця в роки війни свідчить список праць, написаних протягом 1941–1944 рр. (подається за особою справою історика):

“Наші дні” 1942, № 8: До джерел світогляду; 1943, № 1: Світогляд міщансько-козацької доби.

“Краківські вісті” 1942, № 203: Нова характеристика українського світогляду; № 209: Вплив історії на національний характер; № 226: Чужинці про українську вдачу; № 238: Шевченко-класик; № 244: Світогляд В. Антоновича; № 267: Шляхами ренесансу і бароко; 1943, № 10: Старий Холм; № 200: До історії латинізації перемиської єпархії; № 274: Пам’яті Р. Луканя.

“Дорога” 1942, № 8: Авантюрист туристом; № 12: В похід ідучи; 1943, № 5: Про давні українські кораблі; № 6: За Чорне море; № 11: Старий Львів.

“Календар альманах” на 1943: 3 минулого Холмщини; на 1944: Галицька держава XIII–XIV ст.

“Календар” “За народ” на 1943: Давні громадські організації. “Українська книга”, т. V: Зв’язки Івана Федорова з Краковом. “Холмська земля” 1943, № 27, 28: 3 підляської старовини. “Холмський подорожний календар” на 1944: Церкви Холмщини. Історія України, Львів, 1941.

Мала історія України, Львів, 1941 (декілька передруків) (В обидвох виданнях видавці додали самочинно наприкінці уступи, з яких змістом автор не погоджується; у дальших передруках, без відома автора, додано ще нові додатки).

Львів 18 серпня 1944 р. Ів. Крип’якевич”⁵⁵.

Як секретар Наукового фонду при УЦК І. Крип’якевич організував матеріальну допомогу інтелігенції Східної і Західної України, що залишилася без засобів для існування⁵⁶. Згадки про ці факти підтверджуються листуванням з Олександром Оглоблиним⁵⁷.

⁵² *Його ж.* Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1943 року. – С. 262–263.

⁵³ *Кубійович В.* Мені 85. – С. 175.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Архів Президії Академії Наук України. – Ф. 251. – Спр.: “Личное дело академика АН УССР Крип’якевича Івана Петровича”. – Арк. 47.

⁵⁶ Там само. – Арк. 30.

⁵⁷ *Винар Л.* Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С. 178, 181, 185, 186.

У 1944 р. у зв'язку з підготовкою до українсько-польських переговорів у Варшаві між представниками ОУН(р) та польського уряду в Лондоні І. Крип'якевич підготував елаборат історичного змісту⁵⁸.

Учений разом з іншими науковцями вживає заходів для збереження майна наукових установ Львова. В. Кубійович зауважує: “А в той переходовий час трійка – Сімович, Полянський і Крип'якевич докладала зусиль, щоб утримати майно університету”⁵⁹. Ця робота мала позитивні результати, бо після війни Крип'якевич міг з гідністю заявити: “Майно відділу інституту (Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. – *І. З.*) у приміщенні вул. Жовківська, 36 збереглося в цілості, а саме: устаткування, бібліотека і канцелфійні книги; зберігся також інвентар, так що можна буде сконстанувати евентуальні дрібні втрати”⁶⁰.

Учений усвідомлював ту велику місію, яку покладала доба на науковців: “Треба нам, не оглядаючися ні на що, “орати убогу ниву”, а жнива “якось то будуть”! Це історична робота, оцінять її щойно ті, що по наших трудах будуть дальше продовжувати справу, – але маю тверду надію, що ще й ми самі побачимо плоди з того насіння, що його засіваємо серед воєнної заверюхи”⁶¹.

⁵⁸ *Дашкевич Я.* Боротьба з Грушевським та його Львівською школою за радянських часів // VI. – 1996. – Ч. 1–4. – С. 126

⁵⁹ *Кубійович В.* Мені 85. – С. 159.

⁶⁰ Архів Інституту історії. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 9.

⁶¹ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – С. 184.